

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΙΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΥΡΤΙΔΗ
1974-1975

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΗΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙ Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΩΝ ΚΑΙ ΜΥΣΤΙΚΟΠΑΘΗΣ ;

Ὁ Σωκράτης περιγράφεται ὑπὸ μὲν τοῦ Ξενοφῶντος ὡς δεισι-
δαίμων, ὑπὸ δὲ τοῦ Πλάτωνος ὡς μυστικοπαθής. Αἱ περιγραφαὶ ἐν
γένει τοῦ φιλοσόφου ὑπὸ τῶν δύο βιογράφων του παρουσιάζουν πολλὰς
διαφορὰς, ὀφειλομένας προδήλως εἰς τὴν διάφορον νοοτροπίαν αὐτῶν.
Οὕτω λ.χ. ὁ Πλάτων τονίζει ἰδίως τὰς ἐσχατολογικὰς δοξασίας τοῦ
Σωκράτους, ὡς πὰς ἀφορώσας εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν μετὰ
θάνατον κρίσιν τῆς δι' ἑα ἐπραξεν ἐν ζωῇ καὶ τὰς μελλούσας μετεμψυ-
χώσεις αὐτῆς. Αὗται δὲ συμπίπτουν μὲ τὰς κυκλοφορούσας τότε ὀρφι-
κὰς (ἢ καὶ πυθαγορείους) ἀντιλήψεις. Ὁ Ξενοφῶν ἀντιθέτως ὑπο-
γραμμίζει τὴν πίστιν τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν μαντείαν. Ἀμφότεροι
πάντως βασιζοῦν τὴν περιγραφὴν των α') εἰς τὸν χρησμὸν τοῦ Ἀπόλ-
λωνος καὶ τὸν ἰδιαιτέρον δεσμὸν τὸν ἐνώνοντα τὸν Σωκράτην μετὰ
τοῦ Θεοῦ καὶ β') εἰς τὸ σωκρατικὸν δαιμόνιον.

α') Ὁ χρησμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Τόσον ὁ Πλάτων, ὅσον καὶ ὁ Ξενοφῶν μνημονεύουν τὸν χρησμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν
δοθέντα εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ φιλοσόφου Χαιρεφῶντα¹. Ἐν τούτοις
τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ παραδίδεται ὑπὸ τῶν δύο βιογράφων μὲ σημαν-
τικὰς διαφορὰς. Ἐνῶ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ Σωκράτης ἀποκαλεῖται
ὁ σοφώτατος τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, χαρακτηρίζεται
ὡς ὁ ἐλευθεριώτερος, ὁ δικαιοτέρος καὶ ὁ σωφρονέστερος αὐτῶν. Ἡ
παρατηρουμένη διαφορὰ ξενίζει τὸν ἀναγνώστην, ἰδίως μάλιστα ἀν
ἀληθεύῃ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, ὅτι ὁ χρησμὸς ἐδόθη ἐνώπιον
πολλῶν παρόντων. Δημιουργεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀμφιβολίας διὰ τὴν ἱστο-
ρικότητα τοῦ χρησμοῦ, αἵτινες ἐνισχύονται ἐκ τῆς σιωπῆς τῶν κωμω-
διογράφων, οἱ ὅποιοι, ἐν τούτοις, εἶχον πλείστας εὐκαιρίας νὰ τὸν ὑπαι-
νιχθοῦν κατὰ τὰς λοιδορίας των ἐναντίον τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Χαι-
ρεφῶντος. Ἴσως προβληθῇ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ χρησμὸς ἐδόθη μετα-

1. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 21a, Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκρ. 14.

γενεστέρως και συνεπώς οι κωμωδιογράφοι δεν είχαν λάβει γνώσιν αὐτοῦ. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπίθανον, διότι τὰ σκώμματα των ἐκτείνονται εἰς μακρὸν διάστημα. Εἰδικῶς δὲ ὁ Ἀριστοφάνης, μετὰ τὰς Νεφέλας τὸ 423 π.Χ., τὸν διακωμῶδει πάλιν εἰς τὰς Ὀρνίθας τὸ 414 π.Χ. καὶ εἰς τοὺς Βατράχους τὸ 404 π.Χ. Ἐπομένως ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Σωκράτης δέχεται τὰς ἐπιθέσεις τῶν κωμωδιογράφων ἐπὶ μίαν εἰκοσαετιάν μέχρι σχεδὸν τοῦ χρόνου τῆς καταδίκης του.

Σοβαρώτερον ὅμως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἄγνοιαν τοῦ χρησμοῦ εἶχον, ὡς φαίνεται, καὶ οἱ δικάσαντες τὸν Σωκράτην τὸ 399 π.Χ. Διότι ἂν ἐγνώριζον μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἦτο πυθόχρηστος, δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ τὸν καταδικάσουν εἰς θάνατον ὡς ἀσεβῆ¹. Διὰ τοῦτο, ὅχι μόνον ἡ ὑπαρξίς τοῦ χρησμοῦ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἡ ἐπίκλησίς του κατὰ τὴν δίκην προκαλεῖ ἀμφιβολίας. Ἐπιπλέον ἡ ἀρχαιότης διευτυπώθησαν δισταγμοὶ διὰ τὴν ἱστορικότητά του. Ὁ ἐπικουρικός Κωλώτης τὸν ἀποκαλεῖ σοφιστικὸν καὶ φορτικὸν διήγημα². Ὁ Ἡρόδικος δὲν βλέπει διὰ τίνα λόγον ὁ Χαιρεφῶν ἠνώχλησε τὸν θεὸν καὶ καταλήγει: βλάξ γὰρ τις ἦν ὁ τοιαῦτ' ἐρωτῶν³. Τὸ κύρος τοῦ Πλάτωνος συνετέλεσεν ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων νὰ δεχθοῦν τὴν ἱστορικότητα τοῦ χρησμοῦ⁴. Ἀμφιβάλλομεν ὅμως κατὰ πόσον θὰ τὴν ἐδέχοντο, ἂν ἀντὶ τοῦ Πλάτωνος ὁ χρησμός ἀνεφέρετο ὑπὸ μόνου τοῦ Ξενοφῶντος ἢ ἔστω καὶ τοῦ Λυσίου ἢ τοῦ Ἰσοκράτους.

Τὸ ἀναφερόμενον, ἐξ ἄλλου, ὅτι ὁ χρησμός ἐδόθη εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Σωκράτους Χαιρεφῶντα, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶχεν ἤδη ἰδρῶσει τὴν Σχολὴν του, τῆς ὁποίας ἡ φήμη εἶχεν ὑπερβῆ τα ὅρια τῶν Ἀθηναίων. Συνεπῶς δὲν ἐπρόκειτο περὶ προρρήσεως τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ διαπιστώσεως ὑφισταμένης καταστάσεως. Παραμένει βεβαίως ἄγνωστος ὁ χρόνος καθ' ὃν ἐδόθη ὁ δῆθεν χρησμός, μᾶλλον ὅμως ὑποτίθεται μεταγενέστερος τῶν Νεφελῶν. Κατὰ τὸν Fergusson καὶ ἄλλους, ὁ χρησμός ὑπῆρξε διὰ τὸν Σωκράτην ἡ αἰτία νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ὅπως περιεγράφετο εἰς τὰς Νεφέλας, καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἠθικῶν προβλημάτων⁵. Ἀλλὰ γεννᾶται ἀμέσως ἡ ἀπορία, διατί τότε ὁ Σωκράτης ἤθε-

1. Λιβάν. Ἀπολ. Σωκρ. 101.

2. Πλούταρχ. κ. Κωλώτου 17, 1116 F.

3. Ἀθήναιος 5, 60, 218f καὶ 219a.

4. W. Nestle, Sokrat. und Delphi, Griech. Studien, Στουτγάρδη 1948.

5. J. Fergusson, Date of Socrat. Conversion, Eranos 62, 1964, σ. 70.

λησε να ἐλέγξει τὸ ἀληθές τοῦ χρησμοῦ δι' ἑνὸς ἐρωτηματολογίου, τὸ ὁποῖον ὑπέβαλεν ἐν εἴδει σφυγμομετρήσεως gallup εἰς τοὺς πολιτικούς, τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς χειροτέχνους¹; Πῶς δὲ συμβιβάζεται τοῦτο μὲ τὸ ὅτι δὲν ἐδίστασε κατόπιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὸν θάνατον διὰ νὰ μὴ τὸν παραβῆ; Δι' ἄλλους τοὺς προαναφερομένους λόγους πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐξέφρασαν ἀμφιβολίας διὰ τὴν ὑπαρξίν του, ὡς οἱ M. Schanz, M. Roelmann, J. Goffcken κ.ά. Ἐξ ἄλλου ὁ J. Heiberg ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐπεκαλέσθη τὸν χρησμὸν ἐν εἴδει ἀστείου². Κατὰ τὸν K. Joel, τὸ πλεόν ἀξιοπερίεργον εἶναι τὸ ὅτι ὁ χρησμὸς ἐγένετο ποτὲ πιστευτός³. Βεβαίως ἀναφέρεται ὅτι καὶ παλαιότερον εἶχον δοθῆ παρόμοιοι χρησμοὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς, ὡς ὁ δοθεὶς εἰς τὸν Ἀνάχαρσιν ἢ τὸν Χίλωνα, ὅτι ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων ἦτο ὁ ἀγρότης Μύσων ἢ εἰς τὸν Γύγην, ὅτι ὁ εὐτυχέστερος ἦτο ὁ χωρικός Ἀγλαός, ἀλλ' εἶναι προφανές ὅτι πρόκειται περὶ μυθευμάτων πρὸς διαφήμισιν τοῦ Μαντείου⁴.

Πλὴν τοῦ χρησμοῦ, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς ἀπολεσθέντα διάλογόν του, ἀναφέρουν καὶ μίαν ἐπίσκεψιν τοῦ Σωκράτους εἰς Δελφοὺς⁵. Ἐκεῖ δὲ ὁ φιλόσοφος εἶτε ἀνέγνωσεν, εἶτε ἤκουσεν ὑπὸ μορφήν χρησμοῦ τὸ ρητὸν «γνώθι σαυτόν». Κατὰ τοὺς προαναφερομένους, τὸ γεγονός τοῦτο ὑπῆρξε διὰ τὸν φιλόσοφον τὸ κίνητρον, ὅπως ἀφιερῶθῃ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς Φιλοσοφίας. Τὸ ἀνωτέρω φαίνεται ὡς μία παραλλαγή τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ καὶ πιθανῶς ἀνατρέχει εἰς ἄλλον τινὰ σωκρατικόν. Ἐν τούτοις ὁμοίως ἐρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ φιλόσοφος οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη τῶν Ἀθηναίων, πλὴν μιᾶς ἐπισκέψεως εἰς τὰ Ἴσθμια καὶ τῶν στρατειῶν του⁶. Ἐκ τῶν μετέπειτα ἀρχαίων συγγραφέων ὁ Ἀριστοξένος, ἀκολουθῶν πιθανῶς τὸν Ξενοφῶντα ἢ τὸν Ἀριστοτέλην, δέχεται ὡς ἱστορικὴν τὴν εἰς Δελφοὺς ἐπίσκεψιν⁷.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ χρησμὸς ἢ ἡ ἐπίσκεψις εἰς Δελφοὺς ἐθεω-

1. H. Drexler, Gedanken über Sokrat. der Platon. Apologie, *Emorita* 29, 1961, σ. 177.

2. J. Heiberg, κατὰ Π. Βιζουκίδην, *Δίκη Σωκράτ.*, Βερολίνον 1918.

3. K. Joel, *Geschichte antik. Philosophie*, Τυβίγγη 1921.

4. Valerius Max., *Mem.* 7, 1, 2, *Διογ. Λαέρτιος* 1, 105.

5. Ξενοφ. Ἀπομνημ. 4, 2, 24, Ἀριστ. π. Φιλοσοφίας fr. 4, 5, Rose, *Arist. pseudopigr.*, Λειψία 1863 (Teubner).

6. Πλάτων, *Φαῖδρ.* 230d, *Κρίτων* 52b.

7. *Διογ. Λαέρτ.* 2, 23, *Πλούταρχ.* κ. *Κωλώτ.* 1118d.

ρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους (ἢ τῶν ἀπολογητῶν του) ὡς θεόπεμπτος ἐντολή, εἰς τὴν ὁποίαν ὄφειλε νὰ πειθαρχήσῃ¹. Τὸν δεσμὸν του μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος τονίζει ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ «Φαίδωνι», ὅταν παραβάλλῃ τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τοὺς ἱεροὺς κύνους τοῦ θεοῦ, ἰσχυριζόμενος μάλιστα ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἱερὸς καὶ οὐχὶ ὀλιγώτερον μαντικὸς αὐτῶν². Ἐπειδὴ δὲ ἡ στιγμή δὲν ἦτο πρόσφορος πρὸς φιλοπαίγμονα διάθεσιν, διότι τὰ ἀνωτέρω ἐλέγχθησαν ὀλίγον πρὸ τῆς λήψεως τοῦ κωνείου, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Σωκράτης πράγματι ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν του ὡς πυθόχρηστον, ἕπως βραδύτερον ὁ Διογένης ὁ Κυνικὸς καὶ ὁ Ζήνων ὁ Στωϊκὸς³. Ὑπάρχει βεβαίως καὶ ἡ δυνατότης ὀλόκληρος ἡ ὁμίλια τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ «Φαίδωνι» νὰ εἶναι ἐπινόησις τοῦ Πλάτωνος.

Ἐν τῷ ἰδίῳ διαλόγῳ ὁ Σωκράτης ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἐβλεπέ δαιμονικὰς μορφάς, αἱ ὁποῖαι τὸν προέτρεπον νὰ καλλιεργῇ τὰς Μούσας⁴. Ὁ φιλόσοφος ἐξέλαβε τὰ ὄραματα ταῦτα ὡς θείαν ἐντολήν ὅπως ἀφιερωθῇ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. Κατὰ τὴν φυλάκισίν του μάλιστα ἠθέλησε νὰ συμμορφωθῇ κατὰ γράμμα πρὸς τὴν θείαν ἐντολήν, δι' ἧς καὶ συνέθεσε παιᾶνα εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ ἀπέδωκεν ἐμμέτρως Αἰσωπεῖους μύθους. Διεσώζετο μάλιστα καὶ ὁ παιᾶν, ἀλλ' ὁ Διονυσόδωρος τὸν ἐχαρακτήρισεν ὡς ὑποβολιμαῖον⁵. Κατὰ τὸν διάλογον «Κρίτων», ἐνεφανίσθη καθ' ὕπνον εἰς τὸν δέσμιον Σωκράτην ὡραία γυναικεῖα μορφή, ἡ ὁποία προανήγγειλε τὸν θάνατόν του μετὰ τριήμερον δι' ἀπαγγελίας στίχων τῆς Ἰλιάδος⁶. Οὗτοι εἶχον ὄντως λεχθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀλλὰ ὑπὸ τύπον ἀπειλῆς, διότι πρόελεγον τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Φθίαν μετὰ τριήμερον. Τὸ δράμα τοῦτο ὁ Σωκράτης διηγήθη εἰς τὸν Κρίτωνα ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν εἰς τὸν Αἰσχίνην⁷.

β' Τὸ σωκρατικὸν δαιμόνιον. Μεταξὺ τῶν πλέον σκοτεινῶν καὶ πολυσυζητητῶν προβλημάτων ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σωκράτους εἶναι τὸ σωκρατικὸν δαιμόνιον. Ὁ κύριος δὲ λόγος εἶναι ὅτι ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος τοῦτο ἐσχετίσθη μετὰ τῶν καινῶν

1. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 330.

2. Πλάτων, Φαιδ. 85ab.

3. Ἰουλιανός, κ. Κυνικ. 6, 199b, Διογ. Λαέρτ. 6, 20 καὶ 7, 2.

4. Πλάτων, Φαιδ. 60e.

5. Διογ. Λαέρτ. 2, 42.

6. Πλάτων, Κρίτων 44ab, Ὁμήρ. Ἰλιάς 9, 363.

7. Ἰσομενεύς, FHG 3b, 338, 17, Jakoby, Leyden 1955, Διογ. Λαέρτ. 2, 60.

δαιμονίων, διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ὁποίων ὁ φιλόσοφος εἶχε κατηγορηθῆ¹. Ὁ Πλάτων διαφωνεῖ ὁμῶς πρὸς τὸν Ξενοφῶντα ὡς πρὸς τὴν δρᾶσιν τοῦ δαιμονίου. Ἐνῶ αὕτη, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶχε καθαρῶς ἀνασταλτικὸν χαρακτῆρα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, εἶχε καὶ προτρεπτικόν. Ὁ Π. Βιζουκίδης ἀκολουθοῦν τὸν F. Schleiermacher καὶ ἄλλους, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Πλάτων ἐχρησιμοποιοῦ τὸ δαιμόνιον ὑπὸ μορφήν ἐπιθέτου, ἐξυπακούει δὲ ὡς οὐσιαστικὸν τὸ σημεῖον ἢ τὴν φωνήν². Ἀντιθέτως ὁ Ξενοφῶν τὸ ἐκλαμβάνει ὡς οὐσιαστικόν, δηλαδὴ ὡς πραγματικὸν δαιμόνιον. Ἀμφιβάλλομεν ὁμῶς ἂν τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν πάντοτε διὰ τὸν Πλάτωνα. Ἐν τῷ «Συμπόσιῳ» τοῦλάχιστον δίδει ὡς ὄρισμὸν τοῦ δαιμονίου τὸ ὅτι εἶναι διάμεσον μεταξὺ Θεοῦ καὶ Θνητῶν, ἐν δὲ τῇ «Ἀπολογία» λέγει διὰ τοὺς δαίμονας ὅτι εἶναι θεοὶ ἢ παῖδες θεῶν³.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ δαιμόνιον ἠμπόδιζε τὸν Σωκράτην νὰ προσεταιρισθῆ ἀκαταλλήλους ἢ ἀνωρίμους μαθητάς. Διὰ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν τὸν ἠμπόδιζε νὰ πλησιάσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην παρὰ τὸν σφοδρὸν ἔρωτά του⁴. Κατὰ τὸν «Θεάγη» (ἀμφιβόλου γνησιότητος), τὸ δαιμόνιον ἀντέστη εἰς τὴν συνέχισιν τῆς μαθητείας τοῦ Ἀριστείδου τοῦ νεωτέρου, ἐνῶ ἐφάνη εὐνοϊκὸν διὰ τὴν πρόσληψιν τῶν φίλων τοῦ Θουκυδίδου καὶ Θεάγου⁵. Κατὰ τὸν «Εὐθύδημον», τὸ δαιμόνιον ἠμπόδισε τὸν Σωκράτην νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ Γυμναστηρίου, διὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ συνάντησις του μετὰ τῶν σοφιστῶν Εὐθύδημου καὶ Διονυσόδωρου⁶. Κατὰ τὸν «Φαῖδρον», τὸ δαιμόνιον ἀντετάχθη εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Ἰλισοῦ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου, πρὶν ἢ ἀνακαλέσῃ τὰ ὄσα εἶπεν ἐναντίον τοῦ Ἐρωτος⁷. Τὸ δαιμόνιον εἶχεν ἐπίσης ἀντιρρήσεις διὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Σωκράτους εἰς Μακεδονίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου, διότι ἀπεδοκίμαζε τὰς πράξεις αὐτοῦ⁸. Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸν Ἀρχέλαον ἴσως ἔχει ὡς προέλευσιν τὸν ὁμώνυμον διάλογον τοῦ Ἀντισθένης, ὅπου συζητοῦνται ὑπὸ δυσμενὲς διὰ τὸν βασιλέα πνευ-

1. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 31d, Εὐθύφρ. 3b, Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκρ. 12, Ἀπομνημ. 1, 1, 2.

2. F. Schleiermacher, Platons Werke 3, 2, 297, Ἀκαδ. Βερολ. 1818.

3. Πλάτων, Συμπόσ. 202d, Ἀπολ. Σωκρ. 27d.

4. Πλάτων, μεζ. Ἀλκιβιάδ. 108a.

5. Πλάτων, Θεάγης 129e καὶ 130ab.

6. Πλάτων, Εὐθύδημ. 272a.

7. Πλάτων, Φαῖδρ. 242c.

8. Πλάτων, Γοργίας 479a-b, ἐπιστ. Σωκρ. 1, 7, Hecker, Epistologr. Graec., Παρίσιοι 1878.

μα τὰ περί βασιλικῆς τέχνης. Ὁ Πλάτων ἐν τῇ «Ἀπολογία» καὶ ἐν τῇ «Πολιτεία» ἀποδίδει εἰς εἰσήγησιν τοῦ δαιμονίου τὴν ἀπόφασιν τοῦ Σωκράτους νὰ μὴ πολιτευθῆ¹. Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, τὸ δαιμόνιον ἠμπόδισε τὸ φιλόσοφον νὰ συντάξῃ τὴν ἀπολογίαν του. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν Πλάτωνα, τοῦτο οὐδόλως ἐπενέβη, ὅπερ ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὡς σιωπηρὰ συγκατάθεσις διὰ τὴν ἐκ τοῦ προχείρου ἀπολογίαν του². Ἐν τῷ «Συμπόσιῳ» τοῦ Ξενοφῶντος, ὁ Σωκράτης ἀποκρούει ἐκδήλωσιν ἀγάπης τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἀντισθένης, προφασισθεὶς ὅτι κωλύεται ὑπὸ τοῦ δαιμονίου³. Τότε δὲ ὁ Ἀντισθένης τὸν κατηγορήσεν ὅτι χρησιμοποιεῖ τὸ δαιμόνιον ὡς δικαιολογίαν ὡςάκις θέλει νὰ ἀπομακρύνῃ ἀνεπιθύμητα πρόσωπα. Τὸ ἐκείσδιον τοῦτο προφανῶς εἶναι ὑποβολιμαῖον, διότι ὁ Ἀντισθένης ἦτο σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς ὁμοφυλοφιλίας, ἥτις ἀπετέλει τὸ θέμα τῆς ἐν τῷ «Συμπόσιῳ» συζητήσεως. Ἐπομένως ταῦτα λέγονται ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος προφανῶς ὑπὸ μορφὴν ἀστείου.

Ἐνίοτε τὸ δαιμόνιον ἐπενέβαινεν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν μαθητῶν καὶ φίλων τοῦ Σωκράτους, ὡς ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν «Θεάγη»⁴. Οὕτως ἠμπόδισε τὸν Χαρμίδην νὰ προπονηθῆ ἐν Νεμέᾳ, προκειμένου νὰ λάβῃ μέρος εἰς τοὺς ἐκεῖ ἀγῶνας. Ὅμοίως προειδοποίησε τὸν Σωκράτην διὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ Τιμάρχου νὰ φονεύσῃ Νικίαν τινά, οὗτω δὲ ἠδυνήθη ὁ φιλόσοφος νὰ προλάβῃ τὸν φόνον. Ἀντιθέτως ὅμως, τὸ δαιμόνιον ματαίως ἐπεχείρησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ὠραῖον Σαννίωνα ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἐφέσου ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον (409 π.Χ.). Καθ' ὅμοιον τρόπον προέβλεψε καὶ τὴν κακὴν ἔκβασιν τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας τὸ 413 π.Χ.⁵ Χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ δαιμονίου ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Δηλίου, διεσώθησαν μετὰ τοῦ Σωκράτους ὁ Λάχης, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Τούτους ὠδήγησεν ὁ φιλόσοφος κατὰ τὴν ὑποχώρησιν δι' ἀτραποῦ, ἐνῶ συγχρόνως ἐφόβιζε τοὺς διώκοντας Βοιωτοὺς διὰ τοῦ ἀλαζονικοῦ του (1) βλέμματος⁶. Κατὰ τὸν Κικέρωνα, τὸ δαιμόνιον προεῖπε τὸν τραυματισμὸν

1. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 31d, Πολιτεία 6, 496c.

2. Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκρ. 4, Ἀπομνημ. 4, 8, 5, Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 40bc.

3. Ξενοφ. Συμπόσ. 8, 5 - 6.

4. Πλάτων, Θεάγης 128e καὶ 129a-c.

5. Πλάτων, Θεαίτητ. 130d, Πλούταρχ. Νικίας 13, 532b, Δαιμόν. Σωκρ.

11, 581d.

6. Ὅμοίως 11, 581de, ἐπιστ. Σωκρ. 1, 9, Hercher, ἴδε ἀνωτ., σ. 322, σημ. 8.

τοῦ Κρίτωνος εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ κλάδου ¹. Τὸ δαιμόνιον, τέλος, εἰς μίαν συγκέντρωσιν ἠμπόδισε τὸν Σωκράτην νὰ ἀποχωρήσῃ, ὅσοι δὲ ἐκ τῶν παρόντων δὲν συνεμορφώθησαν μετὰ τὴν σύστασίν του ἐνέπεσαν καθ' ὁδὸν εἰς ἀγέλην χοίρων καὶ κατεσπιλώθησαν ².

Ἡ φύσις τοῦ δαιμονίου. Ὁ Πλάτων ἐκφράζεται ἀσαφῶς διὰ τὴν φύσιν τοῦ δαιμονίου καὶ μᾶλλον φαίνεται ἀποφεύγων τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος. Εἰς τὴν «Ἀπολογία» καὶ τὸν «Θεάγη» περιγράφει αὐτὸ ὡς εἶδος φωνῆς, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ «Ἀπολογία» του ³. Οὗτος τὸ συσχετίζει καὶ μετὰ τῶν χρησμῶν τῆς Πυθίας καὶ τῶν μαντείῶν ἐν γένει. Ὁ Τερψίων, ἕτερος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους ἐκ Μεγάρων, τὸ παραβάλλει πρὸς τὴν μαντείαν διὰ πταρμοῦ, ἀλλὰ τοῦτο ἀποκρούεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ⁴. Κατὰ τοῦτον, τὸ δαιμόνιον ἦτο φωνῆς τινος αἰσθησις ἢ λόγου νόησις, τὸ ἐκλαμβάνει δὲ ὡς φύλακα τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν στωϊκὴν ἀντίληψιν. Ὁ Ἀπουλήγιος νομίζει ὅτι ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ ὄραματος καὶ οὐχὶ φωνῆς ⁵.

Ἡ ἀσάφεια διὰ τὴν φύσιν τοῦ δαιμονίου παρέσυρε πολλοὺς τῶν νεωτέρων εἰς διατύπωσιν διαφόρων θεωριῶν, ἐνίοτε λίαν φανταστικῶν. Οὕτως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν E. Zeller, U. Wilamowitz κ.ά., ὅτι ὁ Πλάτων, εἴτε ὑπὸ τύπον ἀστείου, εἴτε καὶ εἰρωνικῶς ὁμιλῶν μετέτρεψε τὸ δαιμόνιον σημεῖον τοῦ Σωκράτους εἰς πραγματικὸν δαίμονα, πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐπ' ἀθεῖα κατηγορίας. Κατὰ τὸν J. Heiberg, Π. Βιζουκίδην κ.ά. πρόκειται περὶ ἐναστίχτου ⁶. Ὑπὸ τῶν H. Maier, Breitenbach, Σπ. Λάμπρου κ.ά., τὸ δαιμόνιον ταυτίζεται μετὰ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως. Κατὰ τὸν E. Überweg ἦτο ἐνόρασις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ φιλόσοφος ἀπέδιδε θεῖαν προέλευσιν ⁷. Ὁ Ed. Meyer, ἀκολουθῶν τὸν Ξενοφῶντα, τὸ παραβάλλει πρὸς τὴν οἰωνομαντείαν ⁸. Νεωστὶ ὁ K. Gaiser τὸ συν-

1. Κικέρ. De divinat. 1, 54.

2. Πλούταρχ. Δαιμ. Σωκρ. 10, 580ef.

3. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 91d, Θεάγης 129b, Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκρ. 12.

4. Πλούταρχ. Δαιμ. Σωκρ. 11, 581ab καὶ 20, 588d - 589d.

5. Ἀπουλήγιος, De deo Socr. 20, 116.

6. U. Wilamowitz, Wahrheit und Dichtung in der Apologie, Platon, 2, Βερολίνον 1920, 51, J. Geffcken, Griech. Lit. Geschichte, Ἀδελφείνη 1934, J. Heiberg, κατὰ Βιζουκίδην, Δίκη Σωκρ., Ἰδε ἀνωτ., σ. 320, σημ. 2.

7. E. Überweg - Praechter, Grundr. Gesch. Philosophie, Βερολίνον 1926.

8. Ed. Meyer, Gesch. alt. Welt, Στουτγάρδη 1884 - 1902.

δεί μετὰ τοῦ σωκρατικοῦ ἔρωτος ¹. Ἐνῶ παλαιότερον οἱ W. Schmid καὶ J. Geffcken τὸ ἀποκαλοῦν θεῖον δῶρον ². Ὁ Th. Gomperz ὁμοίως δὲν ἀποκλείει τὴν δυναμότητα μιᾶς ἀκουστικῆς παραισθήσεως ³. Κατὰ τὸν Désriné ἦτο ὄντως ψευδαίσθησις, ὅπως καὶ κατὰ τὸν φιλόσοφον A. Schopenhauer. Τέλος ὁ Lélut τὸ κατατάσσει μεταξὺ τῶν καθαρῶς ψυχοπαθολογικῶν φαινομένων ⁴.

Ἐπειδὴ ὁμοίως τὸ δαιμόνιον εἶχε προφητικὰς ιδιότητες, ὁ δὲ κατ' ἐξοχὴν προφητικὸς θεὸς ἦτο ὁ Ἀπόλλων, διὰ τοῦτο ἴσως ὑπὸ τῶν ἀπολογητῶν τοῦ φιλοσόφου ἐδημιουργήθη ὁ στενὸς αὐτοῦ δεσμὸς μετὰ τοῦ θεοῦ. Προδήλως δὲ ἠθέλησαν δι' αὐτοῦ νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸ δαιμόνιον ἀπολλώνειον προέλευσιν. Ἐξ ἄλλου καὶ ἐν τῇ «Ἀπολογία» τοῦ Ξενοφῶντος ἡ φωνὴ τοῦ δαιμονίου παραβάλλεται πρὸς τοὺς χρησμούς τῆς Πυθίας. Ἄν δὲ παρ' ὅλην τὴν ἀπολλώνειον προέλευσιν αἱ προρρήσεις τοῦ δὲν εὔρον ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων, τοῦτο δὲν ἦτο πρωτοφανές, ὡς ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Κασσάνδρας.

Τὸ ὅτι ὁ Σωκράτης, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, κατείχετο ἐνίοτε ὑπὸ προαισθημάτων εἰς τὴν φωνὴν τῶν ὁποίων ὑπήκουε, δὲν εἶναι ἀπίθανον. Ταῦτα ὁμοίως προφανῶς ἐμεγαλοποιήθησαν καὶ παρηρημνεύθησαν ὑπὸ τῶν ἀπολογητῶν του, οἱ ὁποῖοι ἴσως ἀπέβλεψαν νὰ συγκαλύψουν τὴν ἐναντίον τοῦ Σωκράτους κατηγορίαν, περὶ τῆς λατρείας τῶν καινῶν δαιμονίων, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ προσωπικοῦ τοῦ δαιμονίου. Ἄν ὁμοίως θεωρήσωμεν τὸ τελευταῖον τοῦτο ὡς ἄσχετον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς καταγγελίας, αὕτη πλέον καθίσταται ἀκατανόητος δι' ἡμᾶς. Τοσοῦτω μᾶλλον, διότι ὁ Σωκράτης (ἢ ὁ Πλάτων) οὐδόπως ἀνασκευάζει τὸ ἄρθρον τοῦτο τῆς καταγγελίας ἐν τῇ «Ἀπολογία» ⁵. Θὰ ἦτο ὁμοίως ἀπίθανον ἢ παράλειψις αὕτη νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἀπαξίωσιν τοῦ Σωκράτους νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν κατηγορίαν, ὡς ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῶν Th. Gomperz καὶ Π. Βιζουκίδου. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὡς πιθανώτερον, ὅτι οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ φιλοσόφου ἠθέλησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον

1. K. Gaiser, Plat. ungeschriebene Lehre, Στουτγάρδη 1963.

2. W. Schmid, Gesch. griech. Literatur, Handb. Alt. Kunde, Μόναχον 1940.

3. Th. Gomperz, Griech. Denker 2, Βερολίνον 1925.

4. Désriné, Rev. phil. 1890 καὶ Lélut, Démon Sacr. 1836 κατὰ Βιζουκίδην, ἴδε ἄνωτ., σ. 320, σημ. 2. A. Schopenhauer κατὰ O. Gigon, Sokrates, Dichtung und Geschichte, Βέρνη 1947.

5. Ἰδάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 26b, H. Neuman, Socr. in Plato and Aristoph., Amer. Journ. Philol. 90, 1969, σ. 201.

νά παρακάμψουν ἐν ἐνοχλητικὸν δι' αὐτοὺς στοιχεῖον τῆς κατηγορίας.

Αἱ περιγραφαὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἢ τῆς μυστικοπαθείας τοῦ Σωκράτους, ὡς ἐλέχθη, διαφέρουν σημαντικῶς μεταξύ τῶν δύο βιογράφων του. Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ Ξενοφώντος, διότι παρ' ὅλον ὅτι εἶναι νεώτερος, ἐν τούτοις, ὡς στερούμενος ἰσχυρᾶς προσωπικότητος καὶ φαντασίας, δὲν φαίνεται πιθανὸν νὰ προέβη εἰς σοβαρὰς μεταβολὰς τῶν ὄσων ἐγνώριζε περὶ τοῦ διδασκάλου του ἢ παρέλαβε παρὰ τῶν ἄλλων σωκρατικῶν (*Αντισθένης, Λισχίνου, Πλάτωνος κ.ά.). Ὡς ἐλέχθη, ὁ Ξενοφῶν ἀποκαλεῖ τὸ σωκρατικὸν δαιμόνιον θείαν φωνήν, ἐπομένως ὁ Σωκράτης ἦτο, κατ' αὐτόν, πραγματικὸς μάντις. Ἰσχυρίζεται ἐξ ἄλλου ὅτι ἐφρονέθη ἐκ φύθου, διότι αἱ μαντεῖαι τοῦ ἦσαν ὀσιώτεραι ἢ αἱ διδόμεναι τῇ βοήθειᾳ τῶν οἰωνῶν ¹. Ἐν τέλει ὁ μελλοθάνατος Σωκράτης ἀποκτᾷ καὶ τὸ δῶρον τῆς προφητείας, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον προλέγει τὸ τέλος τοῦ κατηγόρου του Ἀνύτου, καθὼς καὶ τοῦ υἱοῦ του ². Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὁ Σωκράτης συνεβούλευε τοὺς ἀκραστὰς του νὰ καταφεύγουν εἰς τὴν μαντείαν μόνον ἐπὶ ἀδήλων πραγμάτων καὶ οὐχὶ δι' ὅσα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἠδύναντο νὰ κρίνουν ³. Διότι μόνον τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θελήσεως τῶν θεῶν. Ἐπίσης πρέπει νὰ αἰτῶμεν παρ' αὐτῶν μόνον τὰ ἀποβλέποντα εἰς ἀγαθὸν τινα σκοπὸν ⁴. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἀπιστοῦντας ἢ τοὺς λατρεύοντας λίθους ἢ ξύλα ἢ θηρία ὁ Σωκράτης τοὺς ἐθεώρει, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὡς μαινομένους ⁵.

Εἶναι βεβαίως δύσκολον νὰ ἐλέγξωμεν, ἂν τὰ ἀνωτέρω ἀπηχοῦν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὰς γνώμας τοῦ φιλοσόφου ἢ ἂν πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸν Ξενοφῶντα. Ἐν μέρει μόνον δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν ταῦτα πρὸς τὰς προσωπικὰς γνώμας τοῦ βιογράφου ἐπὶ τῶν μὴ σωκρατικῶν του ἔργων, ὡς τῆς Κύρου Παιδείας ⁶. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἶναι βέβαιον ὅτι ἀποδίδει πολλὰς ἰδίας γνώμας εἰς τὸν διδάσκαλόν του, ὡς ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὰς ἀριστοκρατικὰς του συμπαθείας καὶ τὸν φιλολακωνισμόν του. Ἐν τῷ «Οἰκονομικῷ» μάλιστα ἐμφανίζει τὸν Σωκράτην ὡς ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν γεωργίαν, ἐνῶ κατὰ τὸν πλατωνικὸν «Φαῖδρον» ὁ φιλόσοφος οὐδέποτε σχεδὸν ἐξήρχετο τῆς πόλεως καὶ

1. Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκρ. 14, Ἀπομνημ. 1, 1, 2 - 3.

2. Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκρ. 30 - 31.

3. Ξενοφ. Ἀπομνημ. 1, 1, 6 - 9.

4. Ξενοφ. Ἀπομνημ. 1, 8, 2.

5. Ξενοφ. Ἀπομνημ. 1, 1, 14.

6. Ξενοφ. Κύρου Παιδ. 1, 6, 2 - 6 καὶ 44 - 46.

ἡδιαφέρει διὰ τὴν Φύσιν ὡς ἀνεπίδεκτον διδασκαλίας ¹. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὰς ἀποδιδόμενας ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Σωκράτην στρατιωτικὰς γνώσεις, ὡς τὰς ἐκτιθεμένας ἐν τῇ συζητήσει μετὰ τοῦ Περικλέους τοῦ νεωτέρου ἢ ἐν τῇ κριτικῇ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ².

Ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης, τούναντιον, μικρὰν ὑπόληψιν τρέφει διὰ τὴν μαντικὴν καὶ συχνὰ ἐκφράζεται εἰρωνικῶς περὶ αὐτῆς ³. Ἐν τούτοις καὶ ὁ Πλάτων ἀποδίδει εἰς αὐτὸν δόσιν τινὰ δεισιδαίμονιας, διότι τὸν παρουσιάζει ὡς πιστεύοντα εἰς τὸ δαιμόνιον του, τὸν δελφικὸν χρησμὸν καὶ τὰ ὄραματα. Ἀλλαχοῦ, ἐν τούτοις, αὐτὸς ὁ δεισιδαίμων Σωκράτης φέρεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς λέγων: περὶ θεῶν οὐδὲν ἴσμεν, οὔτε περὶ αὐτῶν οὔτε περὶ ὀνομάτων ⁴. Ἄν ὅμως πράγματι εἶπε τὰ ἀνωτέρω, πῶς δὲν ἐφοβήθη τότε τὸ προηγούμενον τοῦ Πρωταγόρου, ὅστις ἐδιδάχθη διὰ παρομοίας ἀμφιβολίας; Εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι ὁ Πλάτων συχνὰ ἐχρησιμοποίησε τὸν διδάσκαλόν του ὡς φερέφωνον τῶν ἰδίων δοξασιῶν. Ὅσον δὲ περισσότερον ἀπέχουν τὰ ἔργα του ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, τόσον καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῆς προσωπικότητός του ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς πραγματικῆς. Ἐπομένως μόνον εἰς τὰ πρῶιμα πλατωνικὰ ἔργα ὑπάρχει πιθανότης νὰ ἀνεύρωμεν σχετικῶς πιστὰς περιγραφάς, ὡς λ.χ. εἰς τὴν «Ἀπολογίαν», τὸν «Κρίτωνα», τὸν «Ἐὐθύφωνα», τὸν «Λάχητα» ἢ τὸν «Λύσιον», ἂν παραβλέσωμεν τὰς ἀπολογητικὰς τάσεις εἰς αὐτά. Ἡδὴ ὅμως ἀπὸ τοῦ «Χαρμίδου» διαφαίνεται ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ «Γοργίου» ἡ ἐπίδρασις τῶν πυθαγορείων καὶ τῆς ὀρφικῆς ἐσχατολογίας εἶναι ἐκδηλός, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα «Μένωνα». Δυστυχῶς ἡ χρονολόγησις τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου εἶναι εἰσέτι κατὰ μέγα μέρος ὑποθετικὴ. Δὲν ὑπάρχει δὲ ὁμοφωνία οὐδὲ διὰ τοὺς πρῶιμους διαλόγους, κατὰ πόσον δηλαδὴ συνετάχθησαν ἐντὸς τῆς πρώτης δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἀνωτέρω γνώμη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπικρατεῖ. Ἐν ἡ περιπτώσει ὅμως εἶχε παρέλθει διάστημα δεκαετίας καὶ πλέον ἀπὸ τῆς καταδικῆς του μέχρι τῆς συγγραφῆς των, τότε ἡ πιθανότης ὅτι ἀπεικονίζουσι πιστῶς τὸν Σωκράτην καθίσταται πολὺ μικροτέρα. Διότι ἀσφαλῶς ἡ προσωπικότης του θὰ ἦτο δύσκολον τότε νὰ ἀποφύγη τὴν διαστροφήν. Θὰ ἦτο μάλιστα τὸ φυσικὸν ἐπακό-

1. Πλάτων, Φαῖδρ. 230d.

2. Ξενοφ. Ἀπομνημ. 3, 5, 1 - 28, Οἰκονομ. 4, 18 - 20.

3. Πλάτων, Τιμχιος 72b, Φαῖδρ. 244c.

4. Πλάτων, Κρατύλ. 400d.

λουθον τῶν πολεμικῶν καὶ ἀπολογητικῶν λιβέλλων, οἱ ὅποιοι συνεχῶς ἀντηλλάσσοντο μεταξύ τῶν ἐχθρῶν του καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς πιθανῆς χρονολογήσεως τοῦ κατηγορητηρίου τοῦ Πολυκράτους μετὰ τὸ 386 π.Χ., ἦτοι τὸν θάνατον τοῦ Ἀνύτου εἰς τὸ στόμα τοῦ ὁποίου τίθεται, ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἀποκλίνομεν ὑπὲρ τῆς συγγραφῆς τῆς «Ἀπολογίας» μετὰ τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Πλάτωνος ἐκ Σικελίας καὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας περὶ τὸ 387 π.Χ. Διότι τὸ κατηγορητήριον ἀπαντᾷ εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς «Ἀπολογίας», ὅτι οἱ καταγγελλαντες τὸν Σωκράτην δὲν ἀνέφερον τοὺς λόγους διατί ἡ διδασκαλία του διέφθειρε τοὺς νέους, ἀλλ' ἐπανελάβον τὰς πρὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον κατηγορίας τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅτι ἐδίδασκε Φυσικὴν καὶ Ῥητορικὴν. Ἐπομένως τὸ κατηγορητήριον θὰ ἐπηκολούθησε μικρὸν χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς «Ἀπολογίας».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, αἱ μεταφυσικαὶ ὑποθέσεις καὶ αἱ κοσμολογικαὶ θεωρίαι αἱ ἀποδιδόμεναι ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸν Σωκράτην, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν πρῶτον. Ὑπάρχει ἄλλωστε ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ἣν ὁ Σωκράτης ἡσχολήθη μόνον περὶ τὰ ἠθικὰ ζητήματα¹. Ἀλλὰ καὶ κατὰ πόσον αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν φιλόσοφον γινώμει περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς ἀποτίσεως παρ' αὐτῆς τῶν ἐν τῷ βίῳ πράξεων καὶ τῶν μετεμψυχώσεων αὐτῆς ἀνήκουν ὄντως εἰς αὐτόν, αἱ ἀμφιβολίαι παραμένουν ἰσχυραί. Παρὰ τὸ ὅτι αἱ σχέσεις τοῦ Σωκράτους μετὰ τῶν πυθαγορείων Σιμμίου, Κέβητος, Φαιδώνδα, Τιμαίου κ.ἄ. μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν δύο βιογράφων του (ἐφ' ὅσον ὁ Ξενοφῶν δὲν τὰς παρέλαβε παρὰ τοῦ Πλάτωνος), τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ φιλόσοφος συνεμερίζετο καὶ τὰς ἐσχατολογικὰς τῶν πεποιθήσεις². Ἀλλ' ὑπῆρχον ἄρὰ γε πραγματικῶς αἱ σχέσεις αὗται; Διότι μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ Πλάτων ἐσκηνοθέτησε καὶ τὴν συνάντησιν τοῦ Σωκράτους μετὰ τοῦ Παρμενίδου παρὰ τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν χρονολογιῶν.

Τὰ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς κρίσεως αὐτῆς ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἀπαντοῦν ἤδη ἐν τῇ «Ἀπολογίᾳ» καὶ ἐν τῷ «Κρίτωνι», τὰ ὅποια θεωροῦνται ὡς πρῶτα ἔργα τοῦ Πλάτωνος. Ὁ μελλοθάνατος Σωκράτης ἐν τῇ «Ἀπολογίᾳ» ἀποκτᾷ προφητικὰς ἰκανότητας καὶ προλέγει εἰς τοὺς καταδικάσαντας αὐτὸν δικαστὰς ὅτι θὰ ὑποστοῦν χαλε-

1. Ἀριστοτ. Μεταφ. Μ4, 1078b 17-18 καὶ 23-31, 1086b 2-3, Α5, 987b 1-2.

2. Ξενοφ. Ἀπομνημ. 1, 2, 48, Πλάτων, Φαῖδ. 59c.

πούς ἐλέγχους παρὰ τῶν μεταγενεστέρων¹. Κατὰ τὸν φιλόσοφον, ὁ θάνατος εἶναι ἀπλῶς μία μετοικεσία ἢ ἀποδημία τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ γήινου τόπου εἰς ἄλλον². Ἐλπίζει δὲ ὅτι ἐν τῷ Ἄδῃ θὰ συναντήσῃ τοὺς ἀληθεῖς δικαστὰς τὸν Μίνωα, τὸν Ραδάμανθυν, τὸν Αἰακόν, τὸν Τριπτόλεμον καὶ ἄλλους δικαίους ἥρωας. Θὰ συναντήσῃ δὲ ἐκεῖ καὶ τοὺς ἀδίκως καταδικασθέντας ἥρωας, ὡς τὸν Παλαμήδην καὶ τὸν Αἴαντα. Ἡ προέλευσις τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν εἶναι προφανῶς ὀρφικῆ, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς μνείας ἐν τῇ «Ἀπολογία» τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Μουσαίου. Ἡ κρίσις τῶν ψυχῶν ἐν τῷ Ἄδῃ ἀναφέρεται κατηγορηματικώτερον εἰς τὸν πιθανῶς κατὰ τι μεταγενέστερον «Κρίτωνα». Ἐν αὐτῷ ὁ Σωκράτης λέγει, εἰς Ἄδου ἐλθὼν ἔχεις ἀπολογήσασθαι τοῖς ἐκεῖ ἄρχουσιν³. Αἱ περιπέτειαι τῆς ψυχῆς περιγράφονται λεπτομερέστερον εἰς τὸν «Γοργίαν»⁴. Ἐν αὐτῷ ὁ Σωκράτης ὑποστηρίζει, ἐγὼ δὲ λόγον ὡς ἀληθῆ ὄντα σοὶ λέγω, . . . ἃ ἐγὼ ἀκηκοὼς πιστεύω ἀληθῆ εἶναι, . . . ἐγὼ μὲν οὖν . . . ὑπὸ τούτων τῶν λόγων πέπεισμαι⁵. Τοὺς λόγους δὲ τούτους ὁ Σωκράτης ἤκουσε παρὰ σοφῶν ἀνδρῶν ἐκ Σικελίας καὶ Ἰταλίας⁶. Κατὰ τοὺς ἀνωτέρω, τὸ σῶμα εἶναι σῆμα, ἦτοι τάφος τῆς ψυχῆς. Ὡς δὲ ἀναφέρεται ἐν τῷ «Κρατύλῳ», ταῦτα εἶναι μία καθαρῶς ὀρφικὴ παράστασις, σῆμά τινές φασιν αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, . . . μάλιστα θέσθαι δὲ ἀμφὶ Ὀρφέα τοῦτο τὸ ὄνομα⁷. Οἱ σοφοὶ ἄνδρες τοῦ «Γοργίου» ἰσχυρίζονται, ὅτι τῶν μὲν δικαίων αἱ ψυχαὶ διαβιοῦν εὐδαιμόνες εἰς μακάρων νήσους, τῶν δὲ ἀμαρτησάντων κατέρχονται πρὸς ἐξαγνισμὸν εἰς τὸν Τάρταρον, ἐφόσον δὲν ὑπέπεσαν εἰς ἀνεπανόρθωτα ἀμαρτήματα⁸. Ὡς δικαστὰς τῶν νεκρῶν ὁ Ζεὺς ὄρισε τὸν Μίνωα, τὸν Ραδάμανθυν καὶ τὸν Αἰακόν⁹. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν μεταγενέστερον «Μένωνα», ὁ Σωκράτης ἐκφράζει τὴν πίστιν του εἰς τὸν λόγον, δηλαδή τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, τὸν ὁποῖον ἤκουσε παρ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σοφῶν, διότι τὸν θεωρεῖ ἀληθῆ καὶ καλόν¹⁰. Ἐπιβεβαιοῦν δὲ αὐ-

1. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 30c.
2. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 40c-ε.
3. Πλάτων, Κρίτων 54b.
4. Πλάτων, Γοργ. 523c, 524d.
5. Πλάτων, Γοργ. 526d.
6. Πλάτων, Γοργ. 493a, 507e - 508a.
7. Πλάτων, Κρατύλ. 400c.
8. Πλάτων, Γοργ. 526c.
9. Πλάτων, Γοργ. 524a.
10. Πλάτων, Μένων 81a.

τὸν ὁ Πίνδαρος καὶ ἄλλοι ποιηταὶ ¹. Κατὰ τούτους, ἡ ἀθάνατος ψυχὴ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ζωὴν κατόπιν μετεμψυχώσεως, δι' ἣν καὶ διατηρεῖ τὴν ἀνάμνησιν τῶν ὄσων εἶδεν ἢ ἐμαθεν εἰς τὰς προηγουμένας γήτινας ὑπάρξεις τῆς.

Ὁ χρόνος συγγραφῆς τοῦ «Φαίδωνος» εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ. Πάντως εἶναι μεταγενέστερος τοῦ «Μένωνος», διότι ἐπαναλαμβάνει τὴν δοξασίαν τῆς ἀναμνήσεως τῆς ψυχῆς καὶ περιέχει πλέον ἐξειλιγμένην τὴν θεωρίαν τῶν ἰδεῶν ². Δὲν ἀποκλείεται ὁμοίως νὰ εἶναι μεταγενέστερος καὶ τοῦ «Συμποσίου», ἂν ἡ παραπομπὴ αὐτοῦ διὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀπολλοδώρου ἀναφέρεται εἰς τοῦτο. Εἰς τὸ «Συμπόσιον», ἐν τούτοις, ἀπαντᾷ πιθανώτατα ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τῶν Θηβαίων. Ἐν πάσῃ ὁμοίως περιπτώσει ἢ ἐν τῷ «Φαίδωνι» παράστασις τῆς σφαιρικῆς γῆς ἀποδεικνύει ὅτι ἐπηρεάσθη ἐκ τῶν νέων ἀστρονομικῶν θεωριῶν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πυθαγορειῶν ³. Κατὰ τὸν «Φαίδωνα», ἡ Φιλοσοφία κατ' οὐσίαν ἀποτελεῖ προετοιμασίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ θανάτου ⁴. Διότι διδάσκει ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει θεῖαν προέλευσιν, ἀπαλλάσσεται δὲ διὰ τοῦ θανάτου ἀπὸ τοῦ θνητοῦ σώματος ⁵. Ἡ ἀκάθαρτος ψυχὴ περιπλανᾶται ὡς σκιῶδες φάντασμα ἀνά τοὺς τάφους, ἂν δὲ φθάσῃ ἀπροετοίμαστος εἰς τὸν Ἄδην θὰ κυλισθῇ εἰς τὸν βόρβορον ⁶. Ἀναλόγως τοῦ προτέρου βίου αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων μετεμψυχοῦνται εἰς σώματα διαφόρων ζώων, ὡς λ.χ. τῶν τυράννων εἰς λύκους, τῶν λαιμάργων εἰς ὄνους, τῶν φιλέργων εἰς σφῆκας ἢ μύρμηκας ⁷. Τὴν προσήλωσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα προκαλοῦν αἱ ἐν τῇ ζωῇ ἡδοναὶ καὶ λύπαι ⁸. Ἐν τῷ ἐπιγεῖῳ βίῳ ὁ ἀνθρώπος συνοδεύεται ὑπὸ δαίμονος φρουροῦ, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον ὀδηγεῖ τὴν ψυχὴν εἰς τὸν Ἄδην ⁹. Ἄλλος πάλιν δαίμων τὴν ἐπαναφέρει ἐκεῖθεν εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ γῆ περιέχει κοιλότητας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ρέουν ποταμοὶ καὶ ἀθροίζονται λίμναι. Τοιαύτη εἶναι ἡ Ἀχερουσία λίμνη, ποταμοὶ δὲ ὁ Ὠκεανός, ὁ Πυριφλεγέθων, ὁ Ἀχέρων, ὁ Κωκυτός

1. Πίνδαρος. fr. 133, Boeck, ἐν Πλάτ. Μένων 81b, Ὀλυμπ. 2, 104 - 144.

2. Πλάτων, Φαίδ. 72, 79, 102.

3. Πλάτων, Φαίδ. 108e, 110b.

4. Πλάτων, Φαίδ. 64a καὶ 67e.

5. Πλάτων, Φαίδ. 64c καὶ 67e.

6. Πλάτων, Φαίδ. 69c καὶ 81c.

7. Πλάτων, Φαίδ. 81e - 82a.

8. Πλάτων, Φαίδ. 83d.

9. Πλάτων, Φαίδ. 107e.

και ἡ Στύξ¹. Ἐν τῷ Ἄδῃ αἱ ψυχαὶ δικάζονται διὰ τὰς πράξεις των κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς καὶ ὑφίστανται ἐκεῖ τὴν ἐπιβληθεῖσαν τιμωρίαν μέχρις ἐξίλασμοῦ².

Περὶ τῶν ἀποδιδόμενων εἰς τὸν Σωκράτην θεωριῶν ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν «Φαῖδρον», τὸν «Τίμαιον», τὴν «Πολιτείαν» καὶ τοὺς «Νόμους», ἂν δηλαδὴ εἶναι διστυπώτατος ἢ τρισυπώτατος, δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν, διότι εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀνατρέχουν εἰς αὐτόν. Μόνον ἴσως αἱ γινώμαι περὶ τῆς μεταθανατίου τύχης τῆς ψυχῆς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν σωκρατικὴν προέλευσιν. Κατὰ τὸν «Φαῖδρον», εἴταν ἡ ψυχὴ καταπέσῃ εἰς τὴν γῆν ἐκ τῆς οὐρανίας ἀρματοδρομίας, μετεμψυχούται εἰς σῶμα ζώου³. Αἱ ψυχαὶ τῶν φιλοσόφων προηγούνται ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ, κατόπιν τῶν βασιλέων, τῶν πολιτικῶν, τῶν ἀθλητῶν, τῶν μάντεων, τῶν ποιητῶν, τῶν γεωργῶν, τῶν σοφιστῶν καὶ τελευταῖαι αἱ τῶν τυράννων. Ἡ ἐκπεσοῦσα ψυχὴ ἐπανακτᾷ τὴν προηγουμένην θέλειν ὑπόστασιν τῆς μετὰ 10.000 ἔτη. Ἄνα 1000 ἔτη ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ κληρὸν, διὰ τοῦ ὁποίου καθορίζεται ἡ μορφή τῆς ἐπομένης μετεμψυχώσεως. Μόνον οἱ φιλόσοφοι ἢ οἱ παιδευσθέντες μετὰ φιλοσοφίας δύνανται νὰ συμπληρώσουν τὸν κύκλον τῶν μετεμψυχώσεων ἐντὸς 3000 ἐτῶν⁴.

Κατὰ τὴν «Πολιτείαν», αἱ ψυχαὶ μετὰ τὸν θάνατον φθάνουν εἰς τόπον τινά, ὅπου ὑπάρχουν τέσσαρα χάσματα. Τὰ δύο τούτων ὀδηγοῦν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς γῆς, ἐνῶ τὰ ἐναντι αὐτῶν δύο ἀνέρχονται πρὸς τὸν οὐρανόν⁵. Ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ αἱ ψυχαὶ δικάζονται διὰ τὰς πράξεις των ἐν ζωῇ. Μετὰ τοῦτο, αἱ μὲν δίκαιαι πορεύονται διὰ τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἄνω χάσματος εἰς τὸν οὐρανόν, αἱ δὲ ἀδικοὶ διὰ τοῦ πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ κάτω εἰς τὰ ἐγκατα τῆς γῆς. Ἐκ τοῦ παρακειμένου πρὸς τὰ κάτω δευτέρου χάσματος ἀνέρχονται πάλιν αἱ ψυχαὶ ἐκ τῶν ἐγκατα τῆς γῆς πλήρεις αὐχμοῦ καὶ κόνεως, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου πρὸς τὸν οὐρανὸν κατέρχονται καθαραὶ εἰς τὸν τόπον τῆς συναντήσεως. Ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ αἱ ψυχαὶ διηγοῦνται ἢ μίαν πρὸς τὴν ἄλλην τὰ ὅσα ὑπέστησαν κατὰ τὴν χιλιετῆ περιπλάνησιν των ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ. Ἡ διάρκεια ἐκάστης περιπλάνησεως εἶναι δεκαπλάσια τῆς ἐπιγείου ζωῆς, ὑπολο-

1. Πλάτων, Φαίδ. 112e καὶ 113d.

2. Πλάτων, Φαίδ. 113e καὶ 114d.

3. Πλάτων, Φαίδρ. 248d.

4. Πλάτων, Φαίδρ. 249a.

5. Πλάτων, Πολιτεία 10, 13, 614 - 616.

γίζομένης εἰς ἓνα αἰῶνα. Κατὰ ταύτην αἱ ψυχὰι διέρχονται διὰ πολλῶν τόπων, προδήλως ὄρφικῆς προελεύσεως, ὡς τοῦ ἀληθοῦς πεδίου, τοῦ ἀμέλητος ποταμοῦ τῆς λήθης κλπ. ¹. Ἐν τῇ περιπλανήσει ταύτη συνοδεύονται ὑπὸ φύλακος δαίμονος ². Εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ἐξ αὐτῶν αἱ Μοῦραι προσφέρουν εἰς τὰς ψυχὰς κλῆρον, καθορίζοντα τὸ εἶδος τῆς προσεχοῦς μετεμψυχώσεως ³.

Πολλὰ συζητήσεις ἐγένοντο κατὰ πόσον αἱ ἔσχατολογικαὶ αὗται δοξασίαι τοῦ Σωκράτους (ἢ μᾶλλον τοῦ Πλάτωνος) εἶχον ὄρφικὴν ἢ πυθαγόρειον προέλευσιν. Διότι ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶναι ὀμηρικαί. Κατὰ τὰ ἔπη, ὁ Μίνως δὲν ἐδίκαζε τὰς ψυχὰς τῶν ἄρτι ἀποθανόντων, ἀλλ' ἀπλῶς ἐξηκολούθει νὰ ἐξασκῆ μεταξὺ τῶν νεκρῶν τὸ ἐπίγειον ἔργον του ὡς βασιλέως καὶ κριτοῦ, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Ὠρίων τὸ τοῦ κυνηγοῦ. Ἡ τιμωρία τῆς ψυχῆς διὰ τὰ ἐπὶ γῆς ἀμαρτήματά της ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν Ὅμηρον, διότι αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμεναι τιμωρίαι τοῦ Σισύφου ἢ τοῦ Τιτυοῦ ἦσαν εἰδικαὶ ποιναὶ ἐπιβληθεῖσαι εἰς αὐτοὺς ὡς ἀσεβήσαντας πρὸς τοὺς θεοὺς. Τὰ Ἠλύθια πεδία, ἐξ ἄλλου, ἦσαν ἡ κατοικία τῶν θεῶν καὶ οὐχὶ τῶν δικαίων, ὁ δὲ Μενέλαος προνομιακῶς μετετέθη ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς γαμβροῦ τοῦ Διὸς ⁴. Ἐν τούτοις οἱ U. Wilamowitz καὶ H. W. Thomas ἀρνοῦνται ὅτι ὁ Πλάτων ἐπηρέασθη ὑπὸ τῶν ὄρφικῶν διδασκῶν καὶ μυστηρίων κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν ἔσχατολογικῶν δοξασιῶν του, ἀποκρούουν δὲ καὶ τὴν ἐπίδρασιν καὶ αὐτῶν τῶν πυθαγορείων ⁵. Τὸ ἀντίθετον ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῶν A. Dieterich, M. Nilsson, W. K. C. Guthrie καὶ K. Ziegler ⁶. Εἶναι βεβαίως ἀληθὲς ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν περιελθόντων εἰς ἡμᾶς ὄρφικῶν ἐπῶν εἶναι νεωτέρας ἐποχῆς, ἀκόμη καὶ ρωμαϊκῆς. Οἱ ἱεροὶ δμως λόγοι τῶν ὄρφικῶν ἦσαν ἀσφαλῶς γνωστοὶ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 5' αἰῶνος. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τῆς κατηγορίας ἐναντίον τοῦ Ὀνομα-

1. Πλάτων, Πολιτεία 10, 13, 621.

2. Πλάτων, Πολιτεία 10, 13, 620.

3. Πλάτων, Πολιτεία 10, 13, 618.

4. E. R. Dodds, *Greeks and the Irrational*, Calif. Univ. Press, 1951.

5. U. Wilamowitz, *Glaube der Hellenen*, Βερολίον 1931-1932, H. W. Thomas, *Ἐπέκεινα*, Διατρ. Μονάχου, Βέρτσμπουργκ 1938.

6. A. Dieterich, *Nekyia Mutter Erde*, Λειψία 1913, W. Nilsson, *Hist. Greek Religion*, Handb. Alt. Wiss., Μόναχον 1925, W. K. C. Guthrie, *Orpheus in Greek Religion*, Λονδίνον 1935, K. Ziegler, *Realenc. Pauly-Wissowa. Orphische Dichtung* 18β, Στουτγάρδη 1942, 1321.

κρίτου επί τῆς ἀρχῆς τοῦ Πεισιστράτου, ὅτι ὄρφικοί τινες λόγοι ἐχαλ-
κεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἢ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου¹. Τὴν
ψυχοστασίαν καὶ τὴν μετεμψύχωσιν ὁμοῦ ἐγνώριζε καὶ ὁ Φερεκύδης
ἐκ Σύρου περὶ τὰ μέσα τοῦ 5' αἰῶνος². Ἀσφαλῶς δὲ ἐπίστευεν εἰς τὴν
μετεμψύχωσιν ὁ Πυθαγόρας, διότι ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ὀλίγον
νεωτέρου φιλοσόφου Ξενοφάνους³. Ἐν συνεχείᾳ αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ
τοῦ Αἰσχύλου καὶ πλεον συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ Πινδάρου⁴. Ἀλλὰ
καὶ οἱ Καθαρμοὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἐπαναλαμβάνουν τὴν πίστιν εἰς τὴν
μετεμψύχωσιν⁵. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὰ ἀφορῶντα
εἰς τὸν Ὀρφέα καὶ τὴν διδασκαλίαν του ἦσαν εὐρέως διαδεδομένα ἐν
Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ταξιδίων τοῦ Πλάτωνος⁶.

Τὸ ἐρώτημα συνεπῶς εἶναι, κατὰ πόσον αἱ ἀνωτέρω ὄρφικαὶ (ἢ
καὶ πυθαγόρειοι) δοξασταί, τὰς ὁποίας ὁ Πλάτων θέτει εἰς τὸ στόμα
τοῦ Σωκράτους, ἐπρεσβεύοντο καὶ ὑπὸ τούτου. Ἡ δευτέρα δυνατότης
θὰ ἦτο ὅτι αὐτὸς ὁ Πλάτων ἔλαβε κατὰ πρῶτον γνῶσιν αὐτῶν ἐκ
τῆς συναναστροφῆς του μετὰ τῶν ὄρφικῶν ἢ τῶν πυθαγορείων ἐν Ἰτα-
λίᾳ καὶ Σικελίᾳ, αὐθαιρέτως δὲ τὰς ἀπέδωσε κατόπιν εἰς τὸν διδάσκα-
λόν του. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἀποκλίνομεν ὑπὲρ τῆς δευτέρας δυνατό-
τητος. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦ δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ὁ Σω-
κράτης ἐνεπνέετο ὑπὸ βαθυτέρου τινὸς θρησκευτικοῦ αἰσθήματος,
διότι ἄλλως θὰ ἦτο δυσεξήγητος ἡ ἀπόφασίς του νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐν
τῇ δίκῃ τὸν κίνδυνον τῆς εἰς θάνατον καταδίκης του. Ἡ ἀπόφασις αὕτη
ὄχι μόνον προϋποθέτει τὴν πίστιν εἰς τὴν ἰερότητα τῆς ἀποστολῆς του,
ἀλλὰ πιθανῶς καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ψυχὴ του θὰ δικαιωθῇ μετὰ θά-
νατον, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελε καταδικασθῆ. Διότι ἄλλως, ἡ μόνη λο-
γικὴ ἐξήγησις διὰ τὸν λόγον τῆς προσελεύσεως του θὰ ἦτο ὅτι ὑπετί-
μησε τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον διέτρεχεν, εἴτε ἐξ ὑπερβολικῆς αἰσιοδο-
ξίας, εἴτε λόγῳ ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν προστασίαν τὴν ὁποίαν ἀνέμενεν

1. Διογ. Λαέρτ. 8, 8 Ἴων, Κλήμης Ἀλεξ. Στρωμ. 1, 131, O. Kern, Orphische Fragm., Βερολίον 1922.

2. M. L. West, Early Greek Philosophy, Ὁξφόρδη 1971.

3. Ξενοφάνης, fr. 7, H. Diels, Vorsokr. I.c., Διογ. Λαέρτ. 8, 86.

4. Αἰσχύλ. Ἰκέτιδ. 230, Εὐμενίδ. 273.

5. Ἐμπεδοκλ. Καθαρμ. H. Diels, Vorsokr. I.c.

6. Πλάτων, Ἀπολ. Σωκρ. 41a, Γοργ. 493a, Φαίδ. 62b καὶ 70c, Κρατύλ. 402b, Φίληβ. 66c, Πολιτεία 2, 364e καὶ 10, 628a, Τίμαιος 40de, Νόμοι 3, 701b καὶ 4, 715e καὶ 6, 782c, Ἐπιστ. 7, 335a, I. Καλιτσοῦν ἀκτις, Πλάτωνος Μνεία Ὀρφείως, Πρακτ. Ἀκχδ. Ἀθηνῶν, 1927, σ. 377.

ἐκ μέρους τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυόντων φίλων καὶ μαθητῶν. Ἀντιθέτως πάλιν, ἂν ὁ Σωκράτης εἶχε πλήρη ἐπίγνωσιν τοῦ κινδύνου τὸν ὁποῖον διέτρεχεν, ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐπιζητήσει τὴν σωτηρίαν διὰ τῆς φυγῆς, ὅπως ἐπραξάν πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Πρωταγόρας καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης. Ταῦτα βεβαίως ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἦτο ὁ ὀρθολογιστὴς φιλόσοφος, ὅπως τὸν φανταζόμεθα. Ἦτο ὁμοῦς πράγματι ὀρθολογιστὴς ἢ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τοὺς δύο βιογράφους του, Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶνα, ὅτι τούναντίον ὑπῆρξε δεισιδαίμων καὶ μυστικοπαθής;

ΧΑΡΗΣ ΙΑΚ. ΤΟΥΛΑ